

BIBLICUM ŚLĄSKIE **KURS ZASADNICZY**

Wykład XVII - Geneza, historia, kontekst kulturowy Księgi Kapłańskiej cz. I

Księga Kapłańska znajduje się w samym sercu Pięcioksięgu i stanowi zarazem centralny moment wydarzeń rozgrywających się na Synaju (Wj 19-Lb 10; por. Wj 20,1; 24,12; 25,1; Kpł 27,34). Motyw objawienie przenosi się tu jednak z góry Synaj (Wj 19,3) do Namiotu Spotkania (Kpł 1,1), w którym zamieszkała chwała Jahwe (por. Wj 40,34-38). Księga ma też własną charakterystykę literacką. Brak tu (poza Kpł 8-10) opowiadań, a dominującą rolę zajmują instrukcje i przepisy dotyczące kultu i rytuałów. Większość z nich z perspektywy Nowego Testamentu straciła swe znaczenie. Z tego też powodu księga ta czasem dla współczesnego czytelnika chrześcijańskiego jest trudna do zrozumienia. Inaczej jest jednak w przypadku wyznawców judaizmu. Z drugiej strony bez tej księgi także chrześcijańska Biblia nie byłaby pełna. Wystarczy chociażby wspomnieć zawarte tu wezwanie do świętości (Kpł 11,44; 19,2; 1 P 1,16) czy miłości bliźniego (Kpł 19,18; Mt 5,43; 19,19; 22,39; Mk 12,31; Łk 10,27; Rz 13,9; Ga 5,14; Jk 2,8), ceremonię *Jom Kippur* (Kpł 16; Hbr 9,11-10,18) i praktykę Roku Jubileuszowego (Kpł 25).

1. Geneza

Księga Kapłańska, najogólniej mówiąc, należy do kapłańskiej tradycji Pięcioksięgu. Stwierdzenie to jest tyleż prawdziwe, co nieprecyzyjne. Zawarte w niej treści dotyczą z jednej strony tematów związanych z kultem, a więc tego, co w istotny sposób interesowało środowisko kapłańskie, ale z drugiej nie zawsze pokrywają się w szczegółach z tym, co było charakterystyczne dla klasycznych tekstów określanych jako kapłańskie. Najbliższe stylowi i teologii kapłańskiej są rozdziały 1-16. Nie należą one jednak do tzw. *dokumentu podstawowego*, który był pierwotnym, kapłańskim opracowaniem tradycji Pięcioksięgu, lecz stanowią dodatki, sukcesywne uzupełniające teologię kapłańską. Z tego względu badacze stosują w odniesieniu do tych rozdziałów oznaczenie P^S (uzupełnienia kapłańskie), aby odróżnić je od tekstów określanych jako P^G (dokument podstawowy z niemieckiego *Grundschrift*). Rozdziały 17-26 z kolei, od drugiej połowy XIX wieku określa się mianem Kodeksu Świętości i oznacza literką H (z niemieckiego *Heiligkeitsgesetz*). Ze względu na specyficzną strukturę, język i teologię, odróżnia się tę część księgi od pozostałych tekstów kapłańskich w Pięcioksięgu. Specyficzny w tym kontekście jest również rozdział 27. Powszechnie uważa się go za późny dodatek do księgi.

Nie jest dziś łatwo dać odpowiedź na pytanie, czy obie zasadnicze części dzieła (Kpł 1-16/17-26) powstawały od razu w obecnej formie, czy też raczej

przeszły dłuższy proces redakcyjny. Dość wcześnie sugerowano, że w obu głównych blokach tekstu wyróżnić należy przynajmniej po dwie kolejne redakcje i kilka pomniejszych uzupełnień. W odniesieniu do Kpł 1-7 zakładano nawet istnienie niezależnych i starszych tradycji kultowych, przepracowanych później przez środowisko kapłańskie w kilku etapach redakcji tekstu. Na oznaczenie tych późniejszych redakcji, poza tradycyjnymi sigłami P^G i P^S zastosowano nowe siglum P^O. Koncepcja ta jednak nie przyjęła się zbyt dobrze wśród badaczy. Inna hipoteza zalicza Księgę Kapłańską do tekstów kompozycyjnych, powstałych w całości z uwagi na tworzoną po wygnaniu babilońskim syntezę tradycji religijnych i narodowych. Również i w tym wypadku koncepcja ta ma tyluż zwolenników, co przeciwników. Najważniejsze jest jednak to, że wszystkie próby tego rodzaju akcentują nade wszystko odmienny charakter teologiczny Księgi Kapłańskiej w stosunku do tradycyjnego języka i teologii kapłańskich autorów z pozostałych części Pięcioksięgu.

System ofiarniczy opisany w pierwszych siedmiu rozdziałach księgi (Kpł 1-7) prawdopodobnie reprezentuje praktykę kultową z okresu tzw. Drugiej Świątyni. Nie została ona jednak wymyślona *ad hoc*. Środowiska kapłańskie przepracowały i dostosowały jedynie tradycyjne formy kultu do nowych potrzeb. System ofiarniczy z pierwszych rozdziałów Księgi Kapłańskiej ma niewątpliwie swoje odniesienia do praktyk z okresu monarchii (np. Kpł 13,40-46; 14,4-9; 16,8-10.20-22.26). Materiał literacki z Kpł 1-16 najogólniej datowany jest pomiędzy VI i V wiekiem przed Chrystusem. Nie ma jednak wśród badaczy zgody, co do jego przynależności. Bierze się więc pod uwagę zarówno to, że może chodzić o dzieło autonomiczne, będące kompozycją powstałą na bazie wcześniejszych i późniejszych tradycji kapłańskich, jak i hipotezę, że rozdziały te powstały niezależnie na etapie ostatniej redakcji Pięcioksięgu, jeszcze zanim włączono do niego tradycje kapłańskie.

Wielu badaczy zwraca uwagę na wzajemne relacje obu głównych części Księgi Kapłańskiej z tradycją prawodawczą szkoły deuteronomistycznej. Wielu z nich uważa także, że system kultowy w księdze stanowi odbicie poglądów deuteronomistycznych na kwestie kultu. Kodeks Świętości (Kpł 17-26) w istocie wyraźnie wykazuje tendencje do wypośrodkowywania pomiędzy tradycjami deuteronomistycznymi i kapłańskimi. Może więc być zarówno współczesny teologii kapłańskiej, jak i znacznie od niego młodszy. Zwykle datuje się go na III wiek przed Chrystusem. W ostatnim czasie coraz częściej przypisuje się jego powstanie działalności redakcyjnej tzw. szkoły świętości, rozumianej jako środowisko niezależne od tradycyjnych kręgów kapłańskich, odpowiedzialnych za powstanie sporej części materiału znajdującego się w obecnym Pięcioksięgu. Precyzyjne określenie czasów, z których pochodzi Kodeks Świętości, nie jest jednak ani sprawą łatwą, ani definitywnie rozstrzygniętą. Wszystko zależy od tego, jak datuje się poszczególne redakcje oznaczane przez wspomniane sigła P^G, P^S i H. Wielu badaczy zwraca dziś także uwagę na potrzebę rozróżnienia pomiędzy samym materiałem prawnokultowym zgromadzonym w Kodeksie

Świętości i jego redakcyjnym opracowaniem. Czas redakcji nie zawsze jest czasem zaistnienia samych przepisów. Za późniejsze, redakcyjne przepracowanie uznać można, np. rytuał dotyczący oczyszczenia (Kpł 11-12; 13-14; 15) czy relacji seksualnych (Kpł 18; 20). Potrzeba redakcyjnego opracowania tych tradycji w VI i V wieku wynikała z kilku obserwacji, które znaleźć możemy w samej księdze. Wspomina się w niej o arcykapłanie (Kpł 4,3; 16; 21,10-15) oraz o licznych obcych rezydentach mieszkających w pobliżu miasta, którzy stanowią wpływową siłę w regionie i nie zawsze liczą się z prawem Mojżeszowym (Kpł 25,39-43.47-54). Taki stan rzeczy panował w Jerozolimie i jej okolicach właśnie w V wieku przed Chr., czego dowodem są m.in. Księgi Ezdrasza i Nechemiasza.

2. Historia

Biblia hebrajska tradycyjnie nadaje Księdze Kapłańskiej tytuł od jej pierwszych słów: *wajjiqrā' - i on zawołał*. Polska nazwa „Księga Kapłańska” jest natomiast tłumaczeniem grecko-łacińskiego określenia (*to leuitikon (biblion)/leviticus (liber)*). Można ją rozumieć zatem w sensie „odnośnie do kapłanów”. Tak rozumiała to tradycja tannaicka (komentarz *Sifra*), nadając jej tytuł *tōrat kōhānīm* (instrukcje od/dla/przez kapłanów) (Miszna *Megilla* 3,5; Miszna *Menachōt* 4,3). Podobnie określa te księgę tradycja syryjska (tzw. Peszitta) – *siprā' d-kāhanā'* (Księga Kapłańska). W obu wypadkach pojęcie „Lewici” rozumiane jest bardzo ogólnie, w sensie „kapłani” (por. Hbr 7,11). W ścisłym tego słowa rozumieniu Lewici to pokolenie Lewiego (Lb 1,49; 3,6; 17,23; 18,2; Pwt 10,8-9), potomkowie najstarszego syna Jakuba i Lei (Rdz 29,34; 34,25.30; 35,23; 46,11; 49,5). W samej księdze mówi się o nich bezpośrednio jednak tylko w Kpł 25,32-33. W okresie powygnaniowym stanowili oni personel niższego rzędu, różny od kapłańskiej linii aaronidów. Jednak przed wygnaniem (zwłaszcza w tekstach deuteronomistycznych) nie było takiego rozróżnienia i określenia kapłani - lewici traktowane były jako pojęcia synonimiczne. Mówiący po grecku Żydzi pojmowali prawdopodobnie pojęcie *leuitikon* w takim właśnie szerokim sensie (por. Pwt 17,9.18; 18,1). W taki sam sposób używa jednak pojęcia „lewici” powygnaniowy prorok Malachiasz, traktując je jako synonim zwrotu „kapłani w Izraelu” (Ml 2,4-8). Wspominane przez niego przy tej okazji „przymierze Lewiego” (Ml 2,4b.8b) stanowi zagadkę egzegetyczną, jednak być może chodzi tu jedynie o odniesienie do jakiejś ceremonii (por. Rdz 15,9-21; Jr 34,18; Wj 24,5-8). Zastanawiając się nad tą kwestią nie można pominąć także tego, że środowisko kapłańskie okresu powygnaniowego nie było monolitem i rządziły nim różne partykularne interesy. Napięcie na linii kapłani z rodu Aarona i lewici mogło wynikać także z różnicy interesów pomiędzy środowiskiem świeckiej arystokracji i kręgami kapłańskimi. Pierwsze akcentowało kapłaństwo lewickie, jako alternatywne dla preferowanej przez kręgi kapłańskie linii Aaronowej. Niektórzy badacze dowodzą nawet, że

stan ten odzwierciedlają Księgi Ezdrasza i Nehemiasza. O ile Ezdrasz reprezentuje środowisko kapłańskie, o tyle Nehemiasz świeckie. Stąd też z jednej strony mamy ostry atak Nehemiasza na kapłanów (Ne 13,28-30), a z drugiej, zarzuty wobec mieszanych małżeństw praktykowanych m.in. przez lewitów (por. Ekd 10,23-24 i 10,44) oraz wyraźny zakaz takich praktyk w Księdze Ezdrasza (Ekd 9-10). Nie wykluczone zatem, że związany był on pierwotnie jedynie ze specyfiką tego jednego środowiska i stanowił efekt napięć w relacjach ze świecką arystokracją. Nie można jednak przeoczyć faktu, że i u Ezdrasza są pozytywne wypowiedzi o lewitach (Ekd 8,15-19.24.30), co może świadczyć o próbach pojednania.

Podsumowanie

Księga Kapłańska wyróżnia się na tle innych ksiąg i tradycji Pięcioksięgu tematyką i stylem. Powstawała prawdopodobnie w kolejnym etapie rozwoju form kultu oraz jako aktualizująca korekta i uzupełnienie starszych kapłańskich przekonań teologicznych.